

Justičný hlavolam: hľadá sa dôvera v súdy

Hľadanie odpovedí prečo sa dôvera v súdy zasekla dlhé roky na hranici okolo 30 % je skutočný justičný hlavolam. A ako každý hlavolam alebo krížovka, mal by sa začať lúštiť od začiatku tajničky do jej konca. Základom riešenia je to, čo sa udialo v slovenskej justícii v minulosti a čo deje v súčasnosti.

Čo sa dialo predtým

V 90-tych rokoch sudcovia zviedli s politikmi rozhodujúci zápas, aby sa stali ústavnými činiteľmi so všetkými materiálnymi a inštitucionálnymi garanciami, ktoré sú základom nezávislosti súdnej moci. Podarilo sa. Výsledkom bola zmena ústavy a prijatie statusových zákonov sudcov. Veľkým úspechom bolo vytvorenie súdnej rady v roku 2002. Dvere k vybudovaniu demokratického súdnictva, spĺňajúceho všetky štandardy v riadne fungujúcom právnom štáte, sme mali otvorené.

O 10 rokov neskôr však nezávislí pozorovatelia – holandský sudca Werner Stemker Köster a renomovaný poľský právnik Lukasz Bojarski vo svojej správe o stave slovenského súdnictva z decembra 2011 konštatovali, že slovenské súdnictvo je v neporiadku a zmätku. Nemá dôveru vo verejnosti, čím stráca svoju legitímnosť. Má pritom pomerne vysoký počet sudcov, nadpriemerné množstvo súdnych zamestnancov a štát vynakladá na sudcov pomerne veľa peňazí. Čestný prezident Medzinárodnej asociácie sudcov Günter Woratsch, poverený monitorovaním situácie na Slovensku, sa v tomto období tiež veľmi kriticky vyjadril k situácii v slovenskom súdnictve. Medzi viacerými problémami uviedol aj nedostatok solidarity a rozštiepenie sudcovského stavu. Z medzinárodných podnikateľských kruhov zaznievali hlasy o znepokojení z privatizácie súdnictva a ako hlavnú konkurenčnú nevýhodu Slovenska uviedli klientelizmus. Z prieskumu Americkéj obchodnej komory z rokov 2009 – 2010 napríklad vyplynulo, že až 90 percent respondentov si myslí, že slovenské súdy nepodporujú rovnoprávne riešenie súdnych sporov.

V slovenskej verejnosti v tomto období prevládal väčšinový názor, že súdy nie sú nestranné, súdna moc je zneužívaná a súdne konania príliš zdĺhavé. Dôvera v súdy v roku 2012 bola nižšia ako 30%. V tomto období vo verejnosti rezonovali:

- podozrenia z vážnych previnení a prepojenia na drogovú mafiu predsedu Najvyššieho súdu a Súdnej rady Štefana Harabina,
- že disciplinárne konania proti viacerým kritickým sudcom diania v justícii sa dôvodne javia ako vysoko zmanipulované a účelové s jediným cieľom zbaviť ich talára,
- že zo štátnych prostriedkov rozdávali vybraným sudcom odmeny prekračujúce niekoľkokomesačný príjem iných sudcov,
- podozrenia o prideľovaní konkrétnych vecí na súdoch spôsobom obchádzajúcim náhodný výber a o účelových zmenách rozvrhov práce sudcov.

Súdna rada bola priamo zdrojom alebo podporovateľom týchto nezákonných postupov a neurobila nič na ochranu sudcov a dôvery v súdnictvo. Ani z radov sudcov neprenikla dôraznejšia kritika tohto stavu.

Ako logický začiatok vylúštenia tajničky, kedy a kde sa stratila dôvera v súdy, sa tak ponúka riešenie, že súdna moc dôveryhodnosť nestratila. Nemohla ju stratiť, pretože v dôsledku toho ako v rannom období svojho vzniku fungovala, dôveryhodnosť nikdy vo väčšej miere nezáskala.

Čo sa deje teraz

Po uplynutí ďalších 10 rokov sa miera dôvery verejnosti a podnikov v nezávislosť súdov naďalej pohybuje okolo 30%. Zo správy Európskej komisie pre rok 2023 o stave právneho štátu na Slovensku je zistiteľné, že úroveň vnímania nezávislosti súdnictva širokou verejnosťou a spoločnosťami v roku 2023 je naďalej nízka. Slovensko stále zostáva na chvoste porovnávacieho prehľadu 27-mich štátov Európskej únie, konkrétne v úrovni dôvery verejnosti na 24. mieste a dôvery podnikov na 25. mieste.

Niežeby sa v súdnictve na Slovensku za tie roky nič dobré neudialo. Naopak, oproti predchádzajúcemu obdobiu v rokoch 2012 až 2016, sudy na Slovensku začali pracovať rýchlejšie, a podľa Porovnávacieho prehľadu Európskej únie pre oblasť justície z rokov 2022 a 2023 je Slovensko v rýchlosti vybavovania niektorých súdnych agend už na popredných miestach. Nás justičný systém v súčasnosti spĺňa aj európske štandardy kvality výkonu súdnictva a v digitalizácii justície sa dokonca zaraďujeme medzi najlepšie štáty v únii. O to pozoruhodnejšie je, že „skóre dôveryhodnosti“ sa napriek tomu výraznejšie nepohlo k lepšiemu.

Písal sa rok 2019, kedy náhodne zaistený mobilný telefón mafiána Mariana Kočnera odhalil verejnosti komunikáciu o vážnych podozreniach z rozsiahlej korupčnej siete, kupovania rozsudkov a ovplyvňovania sudcov. Nasledovalo vyšetrovanie v nevídanom rozsahu proti viacerým sudcom, prokurátorom aj advokátom. Padli už aj právoplatné rozsudky. Napriek tomu medzi sudcami tieto udalosti väčšinou rezonujú v rovine, že ide o zlyhanie jednotlivcov a ak im bude trestná činnosť dokázaná, nech sú odsúdení. Systém ako taký si plní svoje funkcie, tak čo... a navyše je neprípustné voči sudcom uplatňovať kolektívnu vinu.

Od jedného z uznávaných sudcov, ktorý je aj členom súdnej rady, nedávno zaznel jeho názor, že fňukať nad tým, že pred 9 rokmi tu bol Harabin, dôveru v súdnictvo nezvýši. Nikoho to podľa neho už dnes nezaujíma, a ak ľudia súdom neveria je to preto, že sú prieťahy v konaniach alebo sú nespokojní s rozhodnutím súdu. Svoju úlohu v tom zohrávajú aj médiá, ktoré sudcov nekriticky nálepkujú na dobrých a zlých.

Naozaj je to také jednoduché? Vo Fínsku, Dánsku, Rakúsku nie sú prieťahy v konaniach, ľudia tam spory neprehrávajú a osoby sudcov nie sú kritizované? Odpoveď sa nezdá byť ťažká, pretože v každom štáte únie sudy vykazujú aj neúmerne dlhé súdne konania, v sporoch vždy jedna strana prehráva a v súvislosti s rôznymi kauzami sa verejne prepierajú aj sudcovia. Ako je potom možné, že tam súdom verí okolo 80% občanov? Nie je to skôr v tom, že v týchto štátoch sa v minulosti ani zďaleka nekrivil právny štát do tej miery ako na Slovensku v časoch Harabina a to čo sme sa dozvedeli z Kočnerovej Threemy je výsledok toho ako justícia s politickým krytím roky fungovala?

Snažím sa vcítiť do duše bežného občana, ktorý až tak súdnemu systému nerozumie, čo si mohol myslieť o udalostiach z čias Harabina alebo keď si v dobe nedávnej prečítal v médiách pasáže z Kočnerovho mobilu a následne videl ako sudcov a prokurátorov odvádzajú v putách na políciu. Asi ho tabuľky o zlepšenej efektívite alebo o vysokom stupni digitalizácie konania súdov na Slovensku veľmi nepresvedčili, že sa môže s dôverou obrátiť na súd ak bude mať problém a že nemá dôvod pochybovať, že „jeho“ sudca je skutočne nezávislý a nestranný.

Zo správy Európskej komisie o stave právneho štátu na Slovensku z júla 2023 vyplýva aj to, že voči sudcom pokračujú trestné stíhanie v súvislosti s korupciou a zneužívaním právomoci verejného činiteľa. Tria sudcovia už boli právoplatne odsúdení, na ďalších sudcov boli podané 4 obžaloby, dva návrhy na podanie obžaloby a v marci 2023 prebiehalo voči sudcom 12 vyšetrovaní. Pre Slovensko je to zlá správa. Má však aj dôležitý pozitívny rozmer. Takýto vysoký počet trestných konaní vedených proti sudcom je dôkazom, že Slovensko smeruje k očiste a tí, ktorí mali v nedávnej minulosti dôvod cítiť sa nedotknuteľní, už v súčasnosti takýto dôvod nemajú. Rok 2020 odhalil, že právny štát na Slovensku má vážny problém a korupčné chápadlá ho zasiahli ako smrteľné nádorové ochorenie. Každý proces liečby má však v sebe aj nádej na uzdravenie. Táto nádej sa v rokoch 2022 a 2023 odrazila aj v zlepšení vnímania nezávislosti súdnictva. Kým v roku 2016 bola dôvera verejnosti v nezávislosť súdnictva na úrovni 21%, v roku 2022 bola vo výške 25% a v roku 2023 stúpila až na 34%. Dôvera podnikov v súdy a sudcov bola v roku 2016 na úrovni len 7% (!), v roku 2022 stúpila až na 30% a v roku 2023 na 31%.

Áno, v porovnaní s Fínskom a Dánskom, kde súdom verí až 86 % verejnosti, alebo s Rakúskom (83%) a aj Českom (65%) je to stále žalostne málo. **Nepochybne je to však dôkaz, že právny štát na Slovensku sa v tomto období ubera dobrým smerom a ak sa tento smer podarí udržať, nehrozí agónia justície.** Pri všetkej úcte ku kolegom, ktorí v roku 2022 vydali knihu Agónia Iustitiae, dovoľm si tvrdiť, že práve v ostatných rokoch slovenská justícia začala postupne zvládať svoj „predsmrtný zápas“, ktorý začal oveľa skôr ako sa snažia autori knihy presvedčiť čitateľov. Fňukať, že pred 9 rokmi tu bol Harabin naozaj nepomôže. Jediné čo môže pomôcť je urobiť správnu diagnózu toho čo sa stalo a nasadiť účinnú liečbu.

K zvýšeniu dôvery v súdnictvo v ostatných rokoch prispelo aj fungovanie súdnej rady s posilnenými kompetenciami. Jej zloženie je v súčasnosti názorovo diametrálne odlišné v porovnaní s minulosťou, kedy výrazná väčšina členov súdnej rady hlasovala takmer vždy jednomyselne. Dnes je úplne bežné, že rôznym spôsobom hlasujú členovia, ktorí názorovo patria do jednej skupiny a naopak, rovnako hlasujú členovia, ktorí sú názorovo inak rozdielni. Je to o tom, že každý člen slobodne hlasuje podľa toho ako to cíti bez toho, aby bol na neho vyvíjaný akýkoľvek nátlak. Dokazuje to, že súdna rada pracuje a rozhoduje ako nezávislý a plne autonómny orgán. Ďalšou dôležitou zmenou je, že po roku 2020 súdna rada začala venovať podstatne väčšiu pozornosť pri preverovaní kandidátov na funkciu sudcov alebo pri kariérnom postupe sudcov okrem odbornej pripravenosti aj overeniu ich osobnostnej integrity a morálneho a hodnotového nastavenia. Zvýšila sa aj kvalita a náročnosť preverovania majetku sudcov a kandidátov na funkciu sudcov.

Riešenie hlavolamu

Jasné a stručné vymedzenie riešenia hlavolamu ako získať dôveru väčšiny verejnosti pre súdnictvo primárne závisí od ďalšieho smerovania Slovenskej republiky a v širšom kontexte aj Európskej únie. Stali sme sa súčasťou hybridnej vojny, ktorej hlavnými zbraňami sú dezinformácie a manipulačná propaganda s cieľom podryvať dôveru ľudí v demokratické inštitúcie a demokraciu ako systém.

Ak túto vojnu ustojíme a dokážeme zachovať štát na prísne demokratických princípoch, bude možné meniť aj obraz slovenského súdnictva a jeho vnímanie verejnosťou. Sudcovský stav by mal mať dostatočnú silu a záujem prejsť sebareflexiou a pomenovať čo bolo a stále je vo fungovaní súdov choré a nevládnuté. Verejnosť má v rukách využívanie verejnej kontroly rozhodovacej činnosti sudcov, a všetkých procesov prijímania nových sudcov a ich kariérneho postupu. Ďalšou dôležitou vecou je eliminácia nadmerného vplyvu politikov na fungovanie súdnej moci, čo je do veľkej miery ovplyvniteľné

dobre nastavenou legislatívou. A keďže všetko je vždy o ľuďoch, kľúčový je výber osôb, ktorým je zverené riadenie justície. A to je vecou aktuálnej vládnucej politickej moci, ktorá závisí od výsledkov volieb, teda od nás – občanov.

V Bratislave 12. júla 2023

Katarína Javorčíková
autorka je emeritná sudkyňa
a členka súdnej rady